

Forum Urbes Medii Aevi IX



**se uskuteční ve dnech 2.-4. června 2010
v Opavě**

Radek Bláha – Jiří Sigi

Počátky Pražského předměstí v Hradci Králové z pohledu archeologie

Hradec Králové patří mezi významné lokality, kde sledujeme vývoj osídlení od raně středověké sídlení aglomerace pod knížecím hradem po vznik vrcholně středověkého právního města. Okrsky této aglomerace se proměnily v jednotlivé části předměstí, jejichž rozmístění podmiňovaly vedle starší sídelní situace především přírodní podmínky, hlavně geomorfologické a hydrologické. Problematika vzniku hradeckých předměstí, především Pražského, je sledována na základě archeologických nálezů pocházejících zejména z dnešní Hořické ulice. Zde se v letech 1994 a 2002, 2007 uskutečnily nejrozsáhlejší výzkumy, které přinesly četný archeologický materiál datovatelný z velké části do druhé poloviny 13. století a přispěly k poznání struktury předměstského osídlení v tomto prostoru. Tato problematika byla částečně řešena již v rámci projektu „Sídelní aglomerace Hradce Králové od počátku slovanského osídlení do doby předhusitské“, č. 404/04/0846, Grantová agentura České republiky.

Viktor Pohanka – Martin Čapský

Předměstí zeměpanských měst na moravsko-slezském pomezí. Sonda k dějinám Opavy a Ratiboře

Opava i Ratibor náležely ve třináctém století mezi dynamicky se rozvíjející městská centra využívající výhodné polohy na křižovatkách obchodních cest. Díky svému kapitálovému zázemí sehrávali kupci obou obcí významnou roli v obchodu procházejícím Krakovem. Od počátku 14. století sehrávala obě města i úlohu přirozených center opavského a ratibořského knížectví. Obě také sloužila jako zázemí pro blízké zeměpanské rezidence. Majetkovou situaci na předměstích tak vedle statků měšťanů a církevních institucí komplikovala i rezidua knížecí držby, která podvazovala snahu městských rad o právní včlenění prostoru před městskými hradbami pod jejich svrchovanost. Přednesený příspěvek se pokusí nastínit formy ekonomického tlaku využívané měšťany k „plnému“ ovládnutí svých předměstí a případné návazné hospodářské proměny sledovaných prostorů.

Michaela Malaníková

Struktura řemesel – srovnání situace uvnitř městských hradeb a na předměstí (na příkladu Brna a Jihlavy v 15. století)

Příspěvek se zabývá otázkou struktury řemeslné výroby ve středověkých městech, respektive komparací situace uvnitř a vně městských hradeb. Řeší jak typologii jednotlivých řemesel, tak počet osob, které danou činnost provozovaly, nebo z ní platily dávku do městské sbírky. Pokouší se sledovat také genderový rozměr problému, tedy řemesla a aktivity provozované ženami a muži, opět v kontextu srovnání situace uvnitř městského areálu a na předměstích. Dalším z řešených tematických okruhů jsou změny, ke kterým ve zkoumané oblasti došlo vlivem válečných operací v době husitství. Podkladem pro srovnání jsou berní prameny ze 14. a 15. století dochované z Brna a Jihlavy.

Lenka Mazancová

Předměstí Hradce Králové ve světle písemných pramenů

Věnné město českých královen nabízí mnoho možností studia jeho historie. Ať již čerpáme z pramenů archeologických, nebo písemných, musíme mít na paměti, že se navzájem doplňují. V tomto příspěvku budou

představeny písemné prameny týkající se Hradce Králové v předhusitském období se zaměřením na městská předměstí. Nastíněny budou také možnosti jejich využití při výzkumu obsazování církevních beneficií, zbožnosti královéhradeckých měšťanů, sociální situace ve městě a majetkové držby. I přes omezený počet pramenů lze poodhalit kousek historie tohoto krásného města.

Petr Juřina - Martin Vyšhlíd

Od města k předměstí a zase zpět. Archeologie Petrské čtvrti na Novém Městě pražském

Velký počet archeologických výzkumů v Petrské čtvrti, tedy v části tzv. Dolního Nového Města pražského, postupně vytváří zajímavý a v mnohém překvapivý obraz vývoje tohoto místa zvláště v průběhu 12. - 14. století. Předlokační osídlení při důležitých komunikacích zde pravděpodobně vytvářelo souvislý pás pokračující z areálu budoucího Starého Města směrem na východ, snad až k bubenskému brodu. Zásadní změnu představovala výstavba staroměstského opevnění ve 30. a 40. letech 13. století, která znamenala zánik osídlení v bezpečnostním pásmu hradeb. Dále od hradeb vývoj osídlení pokračoval, nicméně v jejich blízkosti byly veškeré stavby strženy a výstavba nových začala nejspíše až v průběhu 1. poloviny 14. století. Na tuto zástavbu (stále ještě předlokačního osídlení) navázala parcelace Nového Města pražského v 2. polovině 14. století.

Tomáš Borovský

Hospodářský význam předměstí

Příspěvek se zaměřuje na jeden z hospodářských aspektů předměstí, a sice jejich přínos v městské sbírce. Předmětem rozboru a srovnání jsou dochované berní prameny ze dvou moravských měst, Jihlavy a Brna. Na nich budou demonstrovány zobecnitelné charakteristiky a zvláštnosti dané charakterem místa a dobovou situací.

Michal Bureš - Jan Pařez - Petra Drápelová

Archeologické doklady historického Zábranska v Praze

Území dnešní Sokolovské ulice se v minulosti nalézalo vně pražských městských hradeb. Bylo součástí tzv. Špitálska či Zábranska, rozléhajícího se od úpatí Žižkova k Vltavě a na východ až k Libni. Teprve na počátku 19. století tu vznikla nová osada pod jménem Karlín, ohraničená na východě pozemky Invalidovny. V roce 2008 provedla společnost Archeo Pro o.p.s. v proluce v Sokolovské ulici 204/11 v Praze 8 – Karlíně před výstavbou hotelu zjišťovací a posléze předstihový archeologický výzkum před výstavbou hotelu. Nejstarší horizont zachycený výzkumem náleží období 2. poloviny 14. století až 1. poloviny 15. Století, kdy vznikaly za hradbami Nového Města rozsáhlé vinice, a podél ramene Vltavy se začala rozvíjet předměstská zástavba. Období 15. až 17. století, kdy se do prostoru Zábranska soustřeďovaly výrobní a zpracovatelské aktivity, je na výzkumu reprezentováno několika objekty a uloženinami. Během Třicetileté války bylo Zábransko zle zpusťošeno a ke své výstavnosti a slávě se vrátilo až po roce 1817, což odráží i archeologické prameny.

Tomasz Cymbalak – Barbara Marethová – Matouš Semerád – Veronika Staňková

Osídlení v jižním předpolí staroměstských hradeb v Praze.

(Předběžné výsledky záchranných archeologických výzkumů spojených s výstavbou multifunkčního objektu Copa CENTRUM NÁRODNÍ).

Příspěvek se zabývá výsledky několika výzkumů provedených v letech 2009 a 2010 v severní části Nového Města pražského. Aktivita archeologů na tomto místě byla spojena s výstavbou multifunkčního centra. Lokalita, ve které byly realizovány záchranné práce, se nachází na místě, kde dříve existovala hustá městská zástavba. Zkoumáním původního domovního bloku se podařilo ověřit osídlení z doby raného středověku (12. stol.) až novověku (19. - 20. stol.). Pozoruhodným doplněním informací o sídlištní mozaice bádaného prostoru je několik nových poznatků o židovském hřbitově ležícím v jeho bezprostřední blízkosti. Rezultáty prezentovaných výzkumů výrazným způsobem doplňují dosavadní stav poznání předlokační podoby jižního předpolí Starého Města – pražského předměstí.

Tomáš Klír – Zuzana Křenková

Plužiny středověkých měst

Zemědělská výroba středověkých měst je poznána minimálně, ačkoliv právě města byla po dlouhou dobu největšími producenty agrárních výrobků a jejich zázemí disponovalo také jedněmi z největších plužin. Cílem příspěvku bude tematizovat zejména dva problémové okruhy: (1) ekonomický potenciál přímého zázemí středověkých měst (tj. plužiny), a to prostřednictvím komparačního modelu; (2) testovat možnost využití novověké

katastrální evidence, ať písemné nebo kartografické pro studium zemědělského potenciálu městských plužin ve středověku.

Zdeněk Schenk

Archeologický výzkum západního předměstí Lipníka nad Bečvou

Archeological research of western suburb in the town Lipník nad Bečvou (District Přerov)

Archeologische Grabung in westlicher Vorstadt - Lipník nad Bečvou (Distrikt Přerov)

V posledních letech bylo provedeno několik archeologických výzkumů v prostoru historického západního předměstí Lipníka nad Bečvou. Jejich výsledky přinesly množství nových archeologických situací a výrazně doplnily dosavadní předArcheologický výzkum západního předměstí Lipníka nad Bečvou.

Jaromír Šmerda

Archeologické doklady k vývoji předlokačního osídlení a pozdějšího předměstí středověkého Kyjova

Cílem studie je představit novější výsledky archeologických výzkumů v bezprostřední blízkosti dvou nejstarších kyjovských staveb, kostela sv. Martina z románského období a pod ním stojící budovy, dnes zvané zámek, podle současných názorů zřejmě až z poslední čtvrtiny 16. století, od kdy sloužila jako fara společně se školou až do konce 18. století. V širším okolí tohoto místa se na základě drobných zmínek v písemných pramenech uvádí předlokační sídliště, vlastní vznik města v rámci dnešního Masarykova náměstí, jehož okraj je odtud přibližně 120 metrů západním směrem, se klade do třetí čtvrtiny 13. století. Prostor několika parcel po obou stranách dnešní Palackého, dříve Kostelní ulice, přiléhající od východu k náměstí, zahrnoval zvláště pozůstatky rozsáhlejšího řemeslnického areálu s celkem sedmi zdokumentovanými pyrotechnickými zařízeními. Podle rozboru keramiky z několikanásobných výmazů, vyráběné v pozdně hradištní tradici, je možné uvažovat, že pece nejspíše potravinářského účelu sloužily ve druhé polovině 13. století. V mladších středověkých výkopech, které narušují zmíněné situace, se již objevuje vyspělejší keramika kolonizačního typu.

Martin Tomášek – Jolana Šanderová

Čáslav; město, kde na předměstí zabloudit nelze

Z historických pramenů nevíme, jak vypadala čáslavská předměstí ve 13. a 14. století. Až po katastrofálním požáru v roce 1522, který měl svůj počátek právě v předměstské chalupě jistého Fučíka, se prameny množí. Jisté se zdá být, že osídlení dnešního katastru Čáslavě spíše připomínalo shluk s nadsázkou řečeno příměstských osad podél hlavních komunikací na Prahu a Brod ve směru západ-východ a Chrudim a Tábor ve směru sever-jih. I potom se dozvídáme především o provozech, město ohrožujících či obtěžujících, jako hrncířství či koželužství. Archeologické prameny, kterých není nijak mnoho, svědčí prakticky o tom samém. Příspěvek se pokusí právě tyto prameny zpřístupnit a okomentovat.

Petr Holub – Václav Kolařík – David Merta – Marek Peška – Lenka Sedláčková – Antonín Zúbek

Brněnská středověká předměstí

Brněnská předměstí představovala už od samých počátků města poměrně rozsáhlé sídlištní areály. Ve 14. století v nich žila více než polovina obyvatel Brna. Přinejmenším v této době byla předměstí rozdělena na čtyři předměstské čtvrti. Na předměstí byly budovány nové kláštery, měnila se zástavba, nacházela se zde protoindustriální zařízení (vápenky, cihelny, mlýny...) i zahrady a vinice. Archeologický výzkum těchto oblastí byl doposud takřka na okraji zájmu. Tato situace se začíná měnit až v posledním desetiletí. Výsledky, stav výzkumu a hlavně možnosti a vize spojené s archeologií předměstí jsou námětem příspěvku.

Kateřina Postránecká – Radek Široký

Rekonstrukční mapy středověké Plzně

K prostorové struktuře historických předměstí

Příspěvek shrnuje současný stav poznání historických předměstí západočeského města Plzně. Jejich původní urbanistická struktura byla zcela převrstvena novodobou zástavbou, prozatím je k dispozici jen málo výsledků archeologických a stavebně historických výzkumů. Dosavadní poznání je prezentováno formou rekonstrukčních map města v době předhusitské (cca 1410) a v době velkých požárů v roce 1507.

Vítězslav Prchal

Válka a předměstí

Válka, všudypřítomná realita středověké i raně novověké společnosti, měla na charakter předměstského osídlení klíčový vliv. Destrukce, již předměstí pravidelně ve válečných kampaních podléhala, determinovala způsob a charakter zástavby, sociální složení obyvatel předměstí, demografický vývoj aj. Vliv války na předměstí byl do značné míry určován charakterem dané městské aglomerace a jejím vojenským významem. Jinak reagovali její obyvatelé, resp. agresor, v případě malých městeček provinčního typu, jinak středně velká vrchnostenská města s kamennými hradbami a naprosto odlišnou strategií volili v případě velkých královských měst nad regionálního ekonomického a zemských pevností strategického významu. Příspěvek nabídne typologii dopadu válečných událostí na předměstí na příkladu vybraných lokalit a vojenských akcí 15. až první poloviny 17. století (tzn. zhruba od husitských válek po válku třicetiletou) v českomoravském prostoru.

Martin Nodl

Předměstí středověkých měst: nesvobytný fenomén versus město sui generis

Příspěvek vychází z analýzy dvou odlišných typů předměstí středověkých měst, a to jak na českém materiálu, tak na srovnávacím materiálu měst polských a říšských z období 13.-15. století. Na jedné straně existují předměstí, jež tvoří organickou součást města, nemají vlastní správu, sociálně a ekonomicky jsou tvořeny příslušníky nižších sociálních vrstev, kteří jen výjimečně pronikají do vnitřního města. V těchto typech předměstí rovněž slouží jako místo především zemědělského podnikání obyvatel vnitřního města. Na straně druhé existují téměř výhradně v případě velkých měst předměstí, jež vycházejí buď ze staršího sídelního vývoje města, nebo naopak povstala v důsledku kapacitních nedostatků vnitřního města. V některých případech se v těchto předměstích utváří svébytná městská správa, jež však zůstává zcela závislá na existenci „mateřského města“. Ve výjimečných případech dochází ke vzniku dvojměstí, kde nová města ztrácejí svůj předměstský charakter a stávají se (alespoň dočasně) svébytnými městy sui generis.

Petr Holub – David Merta – Antonín Zůbek

K osídlení předměstí Před Měninou branou (extra Menesensem) v Brně

V prostoru bývalého předměstí Před Měninou branou bylo již v minulosti realizováno několik drobných archeologických výzkumů. Celá situace středověkého předměstí je v tomto prostoru zakonzervována pod cca 4 metry mocnou vrstvou navážek souvisejících s budováním a později i zánikem barokního bastionového opevnění města. Příspěvek představuje dosud největší plošný odkryv v prostoru druhé předměstské brněnské čtvrti (*Secundum quartale extra civitatem, Extra Menesensem, Quartale Cerdonum*), který byl realizován v létě roku 2008 (akce A099/2007). V rámci výzkumu byly zkoumány relikty zástavby zmíněné čtvrti, výrobní zařízení a odpadní jímky. Lokalita nabízí skvělé dochování archeologických terénů, v nejnižších úrovních s možností dochování organických materiálů.

András Végh

Archeological excavations in the suburbs of Buda, 1985-2010

Petr Kočár – Petr Holub – Antonín Zůbek – Václav Kolařík

Výpověď rostlinných makrozbytků z města a předměstí středověkého Brna

Spolu s postupujícími archeologickými výzkumy středověkého Brna a jeho předměstí přináší nové informace i archeobotanický výzkum odebraných vzorků. V prostoru brněnských předměstí bylo v nedávné minulosti realizováno několik plošně rozsáhlých archeologických výzkumů z nichž byl odebrán archeobotanický materiál. Jedná se především o akce A174/2001 Dornych, Spálená – výstavba kolektoru, A064/2004 Koliště - předložka kanalizace, A040/2006 Přízova, Spálená – výstavba bytového domu, A099/2007 Benešova – výstavba polyfunkčního domu, A009/2008 nové Sady – administrativní centrum Titanium, A012/2008 Kopečná – Anenské terasy II., A066/2008 Pekařská – nemocnice u sv. Anny. Cílem předneseného příspěvku je analyzovat odebraný materiál a vyhodnotit jeho vztah k ostatním známým souborům, především pak ve vztahu ke středověkému Brnu.

František Kolář – Michal Zezula

Předměstí města Opavy z pohledu archeologie

Archeologické výzkumy se různou měrou dotkly prostoru všech tří opavských historických předměstí – Ratibořského, Jakařského a Hradeckého. K dispozici jsou výsledky cca 20 významnějších záchranných a

předstihových akcí. Pramenná základna se významně rozšířila v posledních letech, kdy se podařilo v souvislosti s obnovou inženýrských sítí a developerskými projekty realizovat i několik výzkumů většího rozsahu. Prezentováno bude několik problémových okruhů, které lze na příkladu opavských předměstí archeologicky sledovat. Z historicko-topografického hlediska je důležitá především otázka počátků a raného vývoje předměstského osídlení. Z některých zkoumaných ploch pocházejí nálezy, které umožňují datovat počátky osídlení do doby nepříliš vzdálené od lokace města, v závěru 13. století se již setkáváme s poměrně rozvinutým osídlením. Na předměstí se tradičně koncentrovala určitá odvětví řemeslné výroby, ačkoliv jejich doklady nejsou v opavských podmínkách příliš početné, průkazně je doložena hrnčířská výroba a to jak přímo výrobním zařízením, tak i sekundárně (exploatační odpadní jámy s defektní produkcí, nálezy kadlubů pro výrobu kachlů atp.). Dále je možné sledovat metalurgii, především na základě distribuce strusek. Ratibořské předměstí a přilehlá Rybářská ulice s osadou Gansov byly situovány v inundačním území řeky Opavy, archeologický výzkum se zde opakovaně dostal do kontaktu s náhonem, který od 13. století zásoboval vodou několik mlýnů, areál jednoho z nich – Fortenského – byl rovněž archeologicky zkoumán. Doloženy jsou i stopy dalších vodohospodářských zařízení, především nádrží pravděpodobně určených k chovu či odchovu ryb. Dokladů jiného využití údolní nivy v bezprostředním zázemí města je ovšem překvapivě málo, některé nálezové situace naznačují, že tento prostor mohl být využíván také jako odpadový areál. Patrně nejvíce poznatků, které objasňují vývoj předměstské zástavby a její specifika přinesl výzkum na Krnovské ulici č. 17. Zde se podařilo odhalit několik suterénů dřevohliněných staveb, početné nálezové soubory umožňují sledovat i vývoj hmotné kultury předměstské domácnosti. Další důležitou otázku, kterou se daří sledovat prostřednictvím archeologických pramenů představují předměstské komunikace a jejich úprava a vztah veřejného prostranství a parcel.

Marek Kiecoň – Zdeněk Moravec - Michal Zezula

Předměstí města Ostravy z pohledu archeologie

Z právního hlediska bylo v Moravské Ostravě jako městské usedlosti nahlíženo pouze původních 64 právovárečných domů, soustředěných při lokaci města mezi léty 1268-1279 kolem náměstí a v několika přilehlých ulicích. Ostatní zástavba byla počítána ke dvěma předměstím, což se týkalo i domů, které se nacházely uvnitř hradeb, vystavěných až ve 2. pol. 14. století. Z hlediska archeologie proto budeme v rámci příspěvku sledovat i vývoj zástavby v okrajových částech hrazeného jádra města, současný stav poznání je ale založen pouze na několika drobných odkryvech, které většinou zachytily drobné zahloubené objekty. Výzkumy většího rozsahu byly naproti tomu v posledních letech realizovány v prostoru Přívozského předměstí, kde byla zástavba soustředěna podél Kostelní ulice, kterou procházela důležitá komunikace směrem na Těšínsko. Tyto objevy ukazují, že tato část bezprostředního zázemí města, která se nachází v údolní nivě řeky Ostravice, byla hluboko do novověku velmi ovlivňována povodňovou činností řeky, v důsledku které se prakticky nedochovaly stopy středověkého osídlení. Doloženo je zde i říční koryto, které plnilo i fortifikační funkci. Situace se stabilizovala teprve v 17. –18. století, z té doby pocházejí první doklady zástavby Kostelní ulice.

Václav Kolařík – David Merta - Antonín Zůbek

Čtvrtá předměstská čtvrť v Brně z pohledu archeologie

Před Běhounskou a Veselou bránou, na sever od městských hradeb se rozkládalo jedno z brněnských předměstí, tzv. Čtvrtá předměstská čtvrť (Quartum quartale extra civitatem). V písemných pramenech se zprávy o něm objevují díky berním rejstříkům a zápisům v městské pamětní knize od poloviny 14. století. Záchrané archeologické výzkumy, které zde probíhají již od 90. let minulého století, dokládají osídlení a výrobní činnost na tomto místě již od poloviny 13. století. Podoba předměstí byla v 2. polovině 14. století výrazně změněna výstavbou augustiniánského kláštera a v 15. století zdokonalováním městského opevnění. Definitivní zánik osídlení způsobily události třicetileté války a následně výstavba barokního opevnění v 2. polovině 17. století. Příspěvek si klade za cíl seznámit posluchače s dosavadními výsledky archeologických výzkumů, které podstatně doplňují údaje o předměstí obsažené v písemných pramenech.